

*prof. dr hab. Anna Krajewska*¹

*dr hab. Piotr Krajewski*²

Katedra Makroekonomii, Uniwersytet Łódzki

*dr Katarzyna Pilat*³

Katedra Funkcjonowania Gospodarki, Uniwersytet Łódzki

Determinanty postępu społecznego w krajach Unii Europejskiej – wnioski dla Polski

Abstrakt

PKB jest miernikiem powszechnie wykorzystywanym do oceny poziomu gospodarczego kraju. Poza wieloma walorami wskaźnik ten ma pewne słabości, zwłaszcza dotyczące społecznych aspektów wzrostu gospodarczego. Wśród licznych miar uwzględniających aspekty socjalne na uwagę zasługuje wskaźnik postępu społecznego określany jako *The Social Progress Index* (SPI). W artykule została podjęta próba poszukiwania korelacji między poziomem tego wskaźnika a siedemnastoma zmiennymi opisującymi zróżnicowanie dochodów oraz polityką redystrybucyjną, podatkową i społeczną krajów UE-27 w 2021 r. Dane statystyczne ukazują istotną korelację między indeksem SPI a poziomem zróżnicowania dochodów i skalą redystrybucji. Jednocześnie mierniki dotyczące zróżnicowania dochodów wskazują na wysoki poziom zróżnicowania dochodowo-majątkowego w Polsce. Zidentyfikowane w artykule przyczyny tych nierówności (mankamenty rynku pracy, niewłaściwa polityka fiskalna, duża szara strefa) oznaczają, że działania zmierzające w kierunku ich zmniejszania są niezbędne, ale równocześnie wymagają poważnych zmian w polityce gospodarczej i społecznej.

Słowa kluczowe: postęp społeczny, rozwój gospodarczy, wskaźnik postępu społecznego.

Determinants of social progress in European Union countries – conclusions for Poland

Abstract

GDP is a measure commonly used to assess the economic level of a country. In addition to its many virtues, this indicator has certain weaknesses, especially concerning the social aspects of

¹ Adres korespondencyjny: e-mail: anna.f.krajewska@gmail.com. ORCID: 0000-0001-8895-6397.

² Adres korespondencyjny: e-mail: piotr.krajewski@uni.lodz.pl. ORCID: 0000-0002-5377-9578.

³ Adres korespondencyjny: e-mail: katarzyna.pilat@uni.lodz.pl. ORCID: 0000-0002-9364-8863.

economic growth. Among the numerous measures that take into account social aspects, the social progress index known as The Social Progress Index (SPI) deserves attention. The article attempts to search for correlations between the level of this index and seventeen variables describing income disparities and the redistributive, tax and social policies of the EU27 countries in 2021. The statistics show a significant correlation between the SPI index and the level of income inequality and the scale of redistribution. At the same time the paper indicates a high level of income-wealth inequality in Poland. The causes of these inequalities identified in the article mean that actions aimed at reducing them are necessary, but at the same time require major changes in economic and social policy.

Keywords: social progress, economic development, social progress index.

JEL: I30, O10.

WPROWADZENIE

W polskiej literaturze ekonomicznej oraz publicystyce bardzo mocno ekspozowane jest wysokie tempo wzrostu PKB jako główny sukces i rezultat przemian społeczno-gospodarczych w kraju. Miernik ten jest jednak obciążony wieloma słabościami, zwłaszcza natury społecznej. Równocześnie coraz poważniejszym problemem stają się rosnące zróżnicowanie dochodów i majątku, mankamenty rynku pracy, niedofinansowanie edukacji i służby zdrowia. Przyjmując za J.E. Stiglitzem (2010, s. 328), że „Celem procesów wytwórczych w społeczeństwie jest wzrost dobrobytu członków tego społeczeństwa –jakkolwiek zdefiniowanego”, autorzy uznali, że ważnym celem badawczym jest poszukiwanie zależności między poziomem wskaźników postępu społecznego określanego jako *The Social Progress Index* (SPI) oraz zmiennymi opisującymi sytuację ekonomiczną i społeczną krajów UE-27 w 2021 r. Podczas badań, realizując zamierzone cele badawcze, wykorzystano PKB per capita, współczynnik Giniego przed opodatkowaniem i po nim, stopę zagrożenia ubóstwem i wykluczeniem, odsetek pracowników uzyskujących niskie zarobki, a także wydatki na różne cele społeczne, wybrane aspekty polityki podatkowej. Zbadanie zależności między zróżnicowaniem i redystrybucją dochodów a indeksem SPI stanowi wartość dodaną artykułu. Do określenia związku między SPI i wymienionymi zmiennymi został wykorzystany współczynnik korelacji rang Spearmana.

W artykule podjęto się weryfikacji następujących hipotez badawczych:

1. Różnice między poziomem SPI wynikają nie tylko z różnic w poziomie PKB per capita, ale także z prowadzonej polityki społecznej i fiskalnej.
2. Występuje różnica między „nowymi” i „starymi” krajami UE w sposobie wykorzystywania różnych instrumentów redystrybucji do poprawy poziomu SPI.
3. Na niską pozycję Polski w rankingu SPI oraz rozdzźwięk między PKB per capita i poziomem SPI w poważnym stopniu wpływają mankamenty rynku pracy, rozwiązania podatkowe dyskryminujące pracę oraz wysokie na tle innych krajów zróżnicowanie dochodowo-majątkowe.

Artykuł składa się z czterech części. Po wprowadzeniu w części pierwszej pokazano zalety i wady produktu krajowego brutto jako powszechnie stosowanego miernika poziomu rozwoju gospodarczego kraju. Wskazano też na próby poszukiwania mierników uwzględniających społeczne aspekty wzrostu gospodarczego. Część druga poświęcona jest charakterystyce wskaźnika postępu społecznego określanego jako *The Social Progres Index* (SPI). Omówiono jego konstrukcję oraz poziom syntetyczny wskaźnika SPI i jego elementów składowych (podstawowe potrzeby ludzkie, podstawy dobrobytu, możliwości) dla krajów UE-27. Część trzecia poświęcona jest analizie korelacji między poziomem SPI oraz sytuacją dochodową i polityką fiskalną krajów UE. Badano korelację między poziomem SPI oraz PKB per capita, stopniem zróżnicowania dochodów mierzonych współczynnikiem Giniego przed opodatkowaniem i po nim, a także transferach, stopą zagrożenia ubóstwem i wykluczeniem społecznym oraz odsetkiem pracowników uzyskujących niskie zarobki. Poszukiwano też korelacji między wydatkami publicznymi na cele społeczne i podatkami a poziomem SPI. Ostatnia, czwarta część artykułu, poświęcona jest Polsce, która w rankingu SPI zajęła 24. miejsce. Opracowanie zamyka podsumowanie, w którym ujęto wnioski z badań.

PRODUKT KRAJOWY BRUTTO JAKO SYNTETYCZNY MIERNIK EKONOMICZNY – JEGO SŁABOŚCI I POSZUKIWANIE LEPSZYCH MIERNIKÓW

Powszechnie przyjmuje się, że najlepszym wskaźnikiem pokazującym w sposób wymierny rozmiary produkcji materialnej i niematerialnej wytworzonej w danym okresie jest produkt krajowy brutto (PKB). Jest to miernik powszechnie stosowany, co stwarza możliwość porównywania osiągnięć gospodarczych różnych krajów, oszacowanie poziomu ich rozwoju oraz tempa wzrostu. PKB liczony w cenach stałych umożliwia wyeliminowanie bieżącego ruchu cen, co jest szczególnie pożądane w warunkach wysokiej inflacji. Ważną miarą poziomu gospodarki różnych krajów jest PKB per capita obliczane w porównywalnych jednostkach pieniężnych (USD, euro) przy uwzględnieniu siły nabywczej waluty krajowej.

Miernik ten nie uwzględnia jednak wielu czynników istotnych ze społecznego punktu widzenia, a głównie:

- produkcji wykonywanej legalnie dla własnych potrzeb (praca gospodyń domowych i osób dokonujących wielu napraw i usprawnień w gospodarstwie domowym, produkty z ogródków działkowych),
- produkcji wykonywanej nielegalnie, czyli w tzw. szarej strefie,
- negatywnych efektów zewnętrznych i tak zwanych antydóbr związanych ze wzrostem produkcji (zanieczyszczenie środowiska, dewastacja i złe wykorzystanie zasobów naturalnych, wzrost stresu, napięcia nerwowego, chorób),

- zmian ilości czasu pracy poświęconego na wytwarzanie PKB, gdyż obniżanie czasu pracy i zwiększanie czasu wolnego przyczynia się do podnoszenia ogólnego poziomu dobrobytu (Stiglitz, 2010).

Wymienione słabości PKB świadczą też o tym, że nie uwzględnia on tak ważnych dla oceny dobrobytu społeczeństwa czynników, jak stan zdrowia, jakość edukacji, poziom zaspokojenia podstawowych potrzeb materialnych i niematerialnych oraz poziom zróżnicowania społecznego i wynikających stąd konsekwencji. Stiglitz (2010) mocno podkreśla, że Wielka Recesja z 2008 r. obnażyła słabości PKB jako podstawowej kategorii ekonomicznej. Nic więc zatem dziwnego, że naukowcy, politycy gospodarczy i przedstawiciele biznesu zaczęli poszukiwać wskaźnika umożliwiającego pokazanie w wymierny sposób nie tylko efektów czysto ekonomicznych, ale także wielu ważnych aspektów społecznych wpływających na poziom życia i dobrobyt społeczeństwa.

Pierwszą poważną próbę wyeliminowania słabości PKB jako syntetycznego miernika osiągnięć społeczno-gospodarczych podjęto na początku lat siedemdziesiątych XX w. William Nordhaus i James Tobin (1972) opracowali tzw. miernik dobrobytu ekonomicznego (*Measure of Economic Welfare*), który miał uwzględnić i skorygować słabości PKB. Przy jego tworzeniu wzięto pod uwagę dobra powstające w gospodarstwach domowych i w szarej strefie, odjęto straty związane z zanieczyszczeniem środowiska, urbanizacją i innymi „antydobrami”, a także podjęto próbę oszacowania czasu wolnego. W praktyce okazało się jednak, że kontrowersje i trudności związane z liczeniem tak pojętego dobrobytu sprawiły, że nie stał się on powszechnie stosowanym miernikiem.

Od lat dużą popularnością cieszy się wskaźnik rozwoju społecznego określamy jako *Human Development Index* (HDI) opracowany w 1990 r. przez Mahbuba ul Hage – pakistańskiego ekonomistę, pracownika Banku Światowego. Wskaźnik ten od 1993 r. jest obliczany przez ONZ-owską agendę United Nations Development Programme (UNDP), a następnie wydawany w formie rocznych raportów Human Development Report (<http://hdr.undp.org/en/statistics>). Uzyskane wskaźniki wykorzystywane są do analizy poziomu rozwoju na poziomie krajowym, regionalnym i lokalnym. HDI oparty jest na następujących wskaźnikach: oczekiwana długość życia, średnia liczba lat edukacji otrzymanej przez mieszkańców w wieku 25 lat i starszych, oczekiwana liczba lat edukacji dla dzieci rozpoczynających proces kształcenia, dochód narodowy per capita w USD liczony według parytetu siły nabywczej danej waluty. Z zestawienia raportów za lata 1993–2022 wynika, że Norwegia była liderem w tym rankingu aż 20 razy, ponadto na pierwszym miejscu pięć razy znalazła się Kanada, dwa razy Islandia oraz jednorazowo Japonia i Szwajcaria.

Kolejna interesująca inicjatywa została podjęta przez Social Progress Imperative, organizację non profit bazującą na pracach Amartyi Sena, Douglasa Northa i Josepha Stiglitz'a dotyczących nierówności i ich wpływu na dobrobyt społeczny. Pod kierunkiem Michaela Portera i Scotta Sterna (*Measuring a progressive socie-*

ty, [http, 2016](http://)) opracowano metodologię mierzenia indeksu postępu społecznego uwzględniającego różne komponenty ekonomiczne, społeczne i środowiskowe. Wskaźnik postępu społecznego, *The Social Progress Index (SPI)*, został opracowany w 2014 r. i obejmował 133 kraje. Przyjęta metodologia umożliwia ujęcie różnych aspektów dobrobytu w sposób wszechstronny, a zarazem wymierny oraz pozwalający na mierzenie postępu społecznego zarówno w skali kraju, jak i w mniejszym zakresie, np. w odniesieniu do regionów.

W 2016 r. Komisja Europejska podjęła decyzję o wykorzystaniu tego wskaźnika nie tylko do porównań międzynarodowych, ale także do badania sytuacji społeczno-ekonomicznej i środowiskowej w regionach oraz prowadzenia polityki spójności UE. SPI mierzy postęp społeczny bazując na dwunastu elementach zagregowanych w trzy szersze grupy opisujące: 1) podstawowe potrzeby człowieka (*Basic Human Needs*); 2) podstawy dobrego samopoczucia (*Fundation of Well-being*); 3) możliwości (*Opportunity*). Istotne jest również to, że wybrane do oceny postępu społecznego wskaźniki w większym stopniu opierają się na pomiarze osiągniętych wyników niż na nakładach ponoszonych na ich osiągnięcie. Zalety SPI przesądziły również o tym, że stanowi on podstawę analizy determinant postępu społecznego w krajach UE prowadzonej w tym artykule oraz poszukiwania korelacji między podstawowymi danymi ekonomicznymi oraz polityką fiskalną realizowaną w różnych krajach Unii Europejskiej.

CHARAKTERYSTYKA WSKAŹNIKA POSTĘPU SPOŁECZNEGO

Wskaźnik postępu społecznego (SPI) mierzy, w jakim stopniu poszczególne kraje zapewniają swoim obywatelom zaspokojenie ich ekonomicznych, socjalnych i środowiskowych potrzeb dotyczących podstawowych potrzeb ludzkich, podstaw dobrobytu oraz możliwości rozumianych jako ochronę dóbr osobistych i wolności wyboru, tolerancji i możliwości rozwoju.

W ramach podstawowych potrzeb ludzkich wyodrębniono cztery ich grupy:

- odżywianie i podstawowa opieka medyczna,
- woda i urządzenia sanitarne,
- opieka społeczna,
- bezpieczeństwo osobiste.

Podstawy dobrobytu określane są poprzez mierniki oceniające:

- dostęp do podstawowej wiedzy,
- dostęp do informacji i komunikacji,
- zdrowie i samopoczucie,
- jakość środowiska.

Z kolei możliwości oceniane są na podstawie następujących parametrów:

- dobra osobiste,

- osobista wolność wyboru,
- tolerancja i włączenie,
- dostęp do zaawansowanej technologii.

Każdy z przedstawionych komponentów syntetycznego wskaźnika postępu społecznego obliczany jest w oparciu o kilka (od trzech do pięciu) szczegółowych danych oceniających poziom zaspokojenia określonej potrzeby. W sumie miernik syntetyczny stanowi wypadkową blisko 90 wskaźników. Wskaźniki obliczane są według skali od 0 (najgorsze wyniki) do 100 (najlepsze, idealne) (Fehder, Stern, 2013).

Do analizy determinant postępu społecznego wykorzystany zostanie ranking SPI opublikowany w 2022 r. (Social Progress Imperative, 2022). Badaniami objęto 163 kraje. Pierwsze miejsce w rankingu zajęła Norwegia, uzyskując 90,74 pkt. Na ostatnim miejscu znalazł się Południowy Sudan z ogólną liczbą punktów 31,06. Kraje UE-27 znalazły się na pozycjach od 2. (Dania) do 44. (Bułgaria). Ranking państw UE-27 przedstawiony jest w tabeli 1. Pierwszą dziesiątkę tworzą kraje skandynawskie oraz Holandia, Niemcy, Austria, Irlandia, Luksemburg, Belgia oraz Estonia.

Tabela 1. Wskaźniki postępu społecznego (SPI) w UE-27 (2022 r.)

L.p.	Kraje	Wskaźnik syntetyczny SPI	W tym		
			Podstawowe potrzeby	Podstawy dobrobytu	Możliwości
1	2	3	4	5	6
1	Dania	90,54	91,81	90,32	89,48
2	Finlandia	90,46	91,36	90,31	89,71
3	Szwecja	89,42	90,35	88,90	88,99
4	Holandia	88,97	89,49	88,80	88,63
5	Niemcy	88,72	90,01	87,10	89,05
6	Austria	88,05	90,49	88,53	85,14
7	Irlandia	87,69	88,99	86,68	87,41
8	Luksemburg	87,48	88,40	88,80	84,24
9	Belgia	87,22	89,45	85,58	86,64
10	Estonia	86,16	89,90	87,23	81,45
11	Francja	86,07	88,30	86,79	83,13
12	Hiszpania	85,35	89,52	84,71	81,81
13	Włochy	85,23	89,37	83,61	82,70
14	Czechy	85,19	89,29	83,76	82,53
15	Portugalia	84,47	89,34	82,62	82,28
16	Malta	84,52	89,37	84,64	79,54
17	Słowenia	84,19	89,20	85,45	77,93

1	2	3	4	5	6
18	Litwa	83,71	88,56	81,58	80,98
19	Cypr	83,18	87,50	84,99	77,04
20	Łotwa	82,46	87,43	79,68	80,28
21	Grecja	82,44	87,77	79,85	79,72
22	Chorwacja	82,32	89,48	82,18	75,28
23	Słowacja	81,29	87,72	80,08	76,08
24	Polska	80,17	88,12	78,00	75,89
25	Węgry	78,21	88,12	75,94	70,59
26	Rumunia	79,89	86,70	74,78	69,20
27	Bułgaria	76,81	85,70	72,30	72,44
	Średnia arytmetyczna	84,83	88,95	83,82	81,41

Źródło: obliczenia własne na podstawie (Social Progress Index 2022, Results, <http>).

Niespodziewanie wysoka pozycja Estonii w gronie państw UE o najwyższym poziomie wskaźnika wynika z wysokiej oceny zaspokojenia podstawowych potrzeb ludzkich (szóste miejsce w rankingu, w tym opieka społeczna zajęła trzecie miejsce wśród UE-27), a także dobrej oceny podstaw dobrobytu – ósme miejsce, w tym dostęp do podstawowej wiedzy – piąte miejsce oraz jakość środowiska – szóste miejsce (Social Progress Imperative, 2022).

Polska, uzyskując 80,17 pkt., zajęła 24. miejsce w rankingu. Niżej zostały ocenione tylko trzy kraje członkowskie UE: Węgry, Rumunia i Bułgaria. Dokładniejsza analiza uwzględnianych w tej ocenie kryteriów wskazuje, że w Polsce relatywnie najwyżej oceniono stopień realizacji podstawowych potrzeb ludzkich (88,12), chociaż bezpieczeństwu osobistemu przyznano znacznie mniej punktów (76,13). Znacznie gorzej oceniono realizację podstaw dobrobytu (78,0), a w ramach tego kryterium szczególnie niską lokatę uzyskało zdrowie i samopoczucie (61,61) oraz jakość środowiska (68,12), a najgorzej w rankingu tym wypadły możliwości (78,89), wśród których tolerancja i wykluczenie uzyskały bardzo niską ocenę (63,91) (Social Progress Imperative, 2022).

Niska ocena Polski w rankingach postępu społecznego na tle innych krajów UE-27 skłania do poszukiwania czynników, które w największym stopniu mogły się do tego przyczynić. Do analizowania korelacji między wskaźnikiem SPI a sytuacją ekonomiczną poszczególnych krajów mierzona m.in. PKB per capita, poziomem zróżnicowania dochodów i różnymi aspektami polityki fiskalnej rozpatrywanej od strony redystrybucyjnej funkcji wydatków publicznych i transferów oraz podatków, zostaną wykorzystane dane za 2021 r., gdyż dostępne wskaźniki SPI datowane na 2022 r. zostały opracowane w oparciu o liczne dane statystyczne dotyczące 2021 r.

ZALEŻNOŚCI MIĘDZY POZIOMEM MIERNIKA POSTĘPU SPOŁECZNEGO ORAZ SYTUACJĄ GOSPODARCZĄ I POLITYKĄ FISKALNĄ KRAJÓW UE

Zależności między indeksem SPI a sytuacją gospodarczą i polityką fiskalną zbadano na podstawie kształtowania się wskaźnika kolacji rang Spearmana, który został obliczony według wzoru:

$$r_s = 1 - \frac{6 \sum d_i^2}{n(n^2 - 1)}$$

gdzie: n – liczba obserwacji, d_i – różnica między rangami.

Do pomiaru sytuacji gospodarczej przyjęto PKB per capita oraz mierniki, które pokazują, jak został on rozdysponowany w społeczeństwie, a więc współczynniki Giniego przed transferami i opodatkowaniem oraz po uwzględnieniu transferów i opodatkowania, a także wynikającą stąd skalę redystrybucji oraz wskaźniki obrazujące zagrożenie ubóstwem i wykluczeniem społecznym oraz odsetek pracowników uzyskujących niskie zarobki (tabela 2).

Tabela 2. Korelacje między wskaźnikami postępu społecznego i zróżnicowaniem dochodów w krajach UE (2021 r.)

Kraje wg rankingu SPI	PKB per capita €	Współczynnik Giniego (%)			Zagrożenie ubóstwem i wyklucz. (%)	Pracownicy o niskich zarobkach (%)
		Przed transferami i podatkami	Po podatkach i transferach	Skala redystrybucji		
1	2	3	4	5	6	7
Dania	43000	49,2	28,7	42	17,3	8,7
Finlandia	36300	49,4	27,4	45	14,2	8,6
Szwecja	40000	56,9	28,8	49	17,2	3,6
Holandia	42000	47,0	28,5	40	16,6	15,9
Niemcy	39000	56,4	31,9	43	20,7	17,0
Austria	39800	47,5	29,7	37	17,3	14,7
Irlandia	70800	47,9	32,8	32	20,0	18,0
Luksemburg	87000	52,2	34,9	33	21,1	11,1
Belgia	39000	47,4	27,4	42	18,8	11,5
Estonia	28800	45,5	30,4	33	22,2	12,6
Francja	33800	58,8	31,6	46	19,3	9,5
Hiszpania	27000	50,1	34,7	44	27,8	8,9
Włochy	30900	49,8	35,6	28	25,2	4,9
Czechy	29700	44,1	24,0	46	10,7	17,3
Portugalia	24400	55,2	33,8	39	22,4	5,3
Malta	33100	45,0	29,3	35	21,3	15,2

1	2	3	4	5	6	7
Słowenia	29200	42,8	24,2	43	13,2	17,1
Litwa	29000	51,2	37,3	27	23,4	21,7
Cypr	29400	46,0	29,3	36	17,3	14,9
Łotwa	23300	48,2	35,6	26	26,1	21,7
Grecja	20700	54,1	34,4	36	28,3	14,5
Chorwacja	22600	48,5	30,4	37	20,9	24,1
Słowacja	22900	39,7	24,2	39	15,6	16,0
Polska	25100	44,7	29,7	34	16,8	18,8
Węgry	24400	47,4	30,6	35	19,4	19,8
Rumunia	24000	52,2	33,8	35	34,4	25,6
Bułgaria	18600	54,8	40,0	27	31,7	29,3
Średnia arytmetyczna	33844	51,9	31,1	37,4	21,7	15,8
Współczynnik korelacji	0,87	0,17	0,36	0,51	0,41	0,67

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych Eurostatu.

Produkt krajowy brutto uwzględniający parytet siły nabywczej przypadający na 1 mieszkańca kraju traktowany jest jako ważny syntetyczny miernik pokazujący sytuację ekonomiczną państwa. Nie uwzględnia on, co prawda, wielu aspektów społecznych ważnych dla rozwoju społeczeństwa. Okazuje się jednak, że jest poważnie skorelowany z poziomem postępu społecznego SPI. Współczynnik korelacji rang Spearmana na poziomie 0,87 świadczy o występowaniu bardzo silnej korelacji między poziomem PKB per capita i poziomem SPI. Jest to zrozumiałe, gdyż wyższy poziom PKB stwarza większe możliwości zaspokojenia zarówno podstawowych potrzeb materialnych, jak i potrzeb wyższego rzędu wpływających na postęp społeczny. Okazuje się jednak, że niektóre kraje (np. Luksemburg, Irlandia), chociaż znalazły się w czołówce, biorąc pod uwagę PKB per capita, nie w pełni wykorzystują posiadane możliwości podnoszenia poziomu społecznego. Z kolei Estonia mimo relatywnie niskiego poziomu PKB per capita zajęła wysoką dziesiątą pozycję w rankingu SPI ze względu na sukcesy odnotowane w polityce społecznej i środowiskowej.

W ocenie postępu społecznego ważny jest nie tylko poziom dochodu narodowego, ale także jego podział. Do mierzenia poziomu nierówności dochodowych często jest wykorzystywany współczynnik Giniego. Zawiera się on w przedziale od 0 (wówczas wszyscy mają jednakowe dochody) do 100 (gdy jedno gospodarstwo domowe ma do dyspozycji całkowite dochody danego kraju). Oznacza to, że im wyższą wartość ma współczynnik Giniego, tym większe jest zróżnicowa-

nie dochodów. W tabeli 2 pokazano zróżnicowanie dochodów gospodarstw domowych w krajach UE-27 ukształtowane przez rynek, czyli nieobejmujące transferów i podatków oraz po uwzględnieniu redystrybucyjnej działalności państwa. Różnice między tymi dwoma wskaźnikami są bardzo duże. Przeciętny współczynnik Giniego przed transferami i podatkami kształtował się na poziomie 51,9 (od 58,8 we Francji, 56,9 w Szwecji do 42,8 w Słowenii i 39,7 w Słowacji). Po redystrybucji przeciętny współczynnik Giniego spadł do 31,1 (przy dość dużym zróżnicowaniu w różnych krajach od 40,0 w Bułgarii do 24,0 w Czechach). W krajach Europy Zachodniej współczynnik Giniego zawierał się w przedziale 27,4 (Belgia) do 31,9 (Niemcy), z wyjątkiem Luksemburga (34,9). Relatywnie wysoki utrzymywał się natomiast w krajach Europy Środkowo-Wschodniej – od 34,4 (Estonia) do 40,0 (Bułgaria).

Skalę redystrybucji poprzez podatki i transfery (GR) obliczono na podstawie wzoru:

$$GR = \frac{gA - gB}{gA} \times 100$$

gdzie: gA – współczynnik Giniego przed transferami i opodatkowaniem, gB – współczynnik Giniego po opodatkowaniu i transferach.

Uzyskano wynik wskazujący, że redystrybucja dochodów poprzez transfery i podatki doprowadziła do zmiany miejsca krajów UE-27 w rankingu SPI. Istotny poziom korelacji (0,51) między SPI a skalą redystrybucji był szczególnie wyraźny w krajach Europy Zachodniej odznaczających się wyższym poziomem SPI niż nowe kraje członkowskie. W krajach Europy Zachodniej skala redystrybucji zawierała się w przedziale 49%–40%. Oznaczało to, że na przykład w Szwecji skala redystrybucji wynosząca 49% przekładała się na obniżenie rynkowego wskaźnika Giniego wynoszącego od 56,9 do 28,8 po redystrybucji, czyli nieomal o połowę. Znacznie niższa była natomiast skala redystrybucji w Irlandii (32%) i Luksemburgu (33%). Najniższą skalę redystrybucji odnotowano na Łotwie (26%) i Litwie (27%). W pozostałych nowych krajach członkowskich redystrybucja poprzez transfery i podatki zmniejszała skalę nierówności o 34%–37%. Wyjątkiem okazały się Czechy, gdzie skala redystrybucji wynosiła 46%, a także Słowenia (43%).

Dotkliwym przejawem nierówności jest ubóstwo i wykluczenie społeczne. Są one nie tylko wyraźnie widoczne i nieakceptowane z moralnego, etycznego i politycznego punktu widzenia, ale też powszechnie traktowane jako ważny element polityki społecznej. Hasła równości szans, dostępu do powszechnej edukacji, opieki zdrowotnej są traktowane jako priorytety we wszystkich demokratycznych państwach. Równocześnie tę formę nierówności można stosunkowo łatwo zmierzyć oraz ocenić, jakie są efekty podejmowanych działań.

Komisja Europejska wykorzystuje wskaźnik sumaryczny, który składa się z trzech wskaźników: 1) stopy ryzyka zagrożenia ubóstwem po społecznych transferach; 2) wskaźnika deprywacji materialnej, czyli braku możliwości zaspokojenia co najmniej czterech z dziewięciu potrzeb uznanych we współczesnych warunkach europejskich za podstawowe m.in. pralka, samochód czy telefon; 3) wskaźnika niskiego wykorzystania zasobów pracy obejmujących osoby żyjące w gospodarstwach domowych, w których dorośli pracują w wymiarze wyższym niż 20% ich całkowitego potencjału pracy. Okazuje się, że korelacje między SPI oraz wskaźnikiem zagrożenia ubóstwem i wykluczeniem społecznym wynoszą 0,41. Oznacza to, że rozbieżności między poziomem SPI oraz stopniem zagrożenia ubóstwem są dosyć duże. Oto kilka przykładów. W części krajów zamożnych (Finlandia, Dania, Holandia, Austria, Belgia, Francja) wskaźnik ten jest relatywnie niski (14%–19%), ale równocześnie jest bardzo wysoki w krajach Europy Południowej (Hiszpania, Włochy, Grecja, Portugalia) sięgając 25%–28%. W nowych krajach członkowskich był również mocno zróżnicowany – od 10,7% w Czechach do 34,4% w Rumunii.

Kolejnym ważnym wyznacznikiem dobrobytu jest udział pracowników uzyskujących niskie zarobki w zatrudnieniu ogółem. W statystyce Eurostatu do osób o niskich wynagrodzeniach (*low-wage earners*) zalicza się pracujących, których zarobki wynoszą dwie trzecie lub mniej mediany płacy godzinowej w gospodarce. Z danych Eurostatu wynika, że różnice w udziale tych osób w zatrudnieniu ogółem są bardzo duże – od 3,6% w Szwecji i 4,9% we Włoszech do aż 25,6% w Rumunii i 29,3% w Bułgarii. Wysoki wskaźnik korelacji (0,67) między poziomem SPI oraz odsetkiem pracowników otrzymujących niskie zarobki pokazuje, że zależność między tymi wskaźnikami jest istotna.

Duże różnice między poziomem współczynnika Giniego przed transferami i podatkami oraz po nich świadczą zarówno o aktywności poszczególnych państw w prowadzeniu polityki społecznej opartej na wydatkach publicznych o charakterze społecznym adresowanych do poszczególnych gospodarstw domowych, jak i o skuteczności redystrybucyjnej funkcji podatków.

Współczynniki korelacji pomiędzy wskaźnikami postępu społecznego a kształtowaniem się wydatków publicznych na różne cele ukazano w tabeli 3.

Tabela 3. Korelacje między wskaźnikami postępu społecznego a wydatkami publicznymi na różne cele (w % PKB w 2021 r.)

Kraje wg rankingu SPI	Wydatki publiczne ogółem	Wydatki na cele społeczne, w tym:				
		Ogółem	Zabezp. społeczne	Zdrowie	Edukacja	Rekreacja i kultura
1	2	3	4	5	6	7
Dania	50,8	38,0	21,1	9,2	6,0	1,6
Finlandia	55,6	39,9	24,6	7,7	5,7	1,5
Szwecja	49,1	34,9	18,6	7,5	6,7	1,4

<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>
Holandia	46,6	32,3	16,8	8,7	5,1	1,3
Niemcy	51,3	35,6	20,9	8,6	4,5	1,1
Austria	56,0	38,4	21,9	10,1	4,9	1,2
Irlandia	24,8	18,1	8,7	5,3	3,0	0,5
Luksemburg	42,9	30,3	18,3	5,4	4,7	1,2
Belgia	55,5	37,5	21,0	8,6	6,3	1,2
Estonia	41,5	28,5	13,5	6,5	5,9	2,1
Francja	59,0	40,3	27,8	9,2	5,2	0,5
Hiszpania	50,6	35,2	20,6	7,3	4,6	1,4
Włochy	55,3	36,4	23,4	7,6	4,1	0,8
Czechy	45,5	30,4	13,6	9,8	5,1	1,3
Portugalia	47,8	32,0	18,3	7,6	4,5	0,6
Malta	43,6	27,0	11,0	8,7	5,5	1,3
Słowenia	49,3	33,6	17,9	8,1	5,7	1,4
Litwa	37,5	27,0	14,3	5,9	4,8	1,2
Cypr	43,1	29,0	12,5	8,4	5,5	0,7
Łotwa	44,0	30,2	13,8	8,2	5,8	1,0
Grecja	57,4	32,8	20,6	6,7	4,1	1,1
Chorwacja	48,5	30,5	14,1	8,3	5,2	1,6
Słowacja	46,3	29,2	16,2	7,0	4,5	1,0
Polska	44,2	39,7	17,3	5,8	4,9	0,5
Węgry	48,4	27,5	13,1	5,6	5,0	3,0
Rumunia	39,8	24,0	13,3	5,5	3,2	0,9
Bułgaria	40,6	25,4	13,4	5,8	4,3	0,9
Średnia arytmetyczna	51,1	34,2	20,5	8,1	4,8	1,2
Współczynnik korelacji	0,39	0,63	0,53	0,41	0,29	0,28

Źródło: dane Eurostatu i obliczenia własne na podstawie Eurostatu.

Informacje zamieszczone w tabeli 3 dotyczące wydatków publicznych w krajach UE-27 stanowią podstawę do sformułowania następujących wniosków:

1. Wydatki publiczne są mocno zróżnicowane – od 59,0% PKB we Francji do zaledwie 24,8% w Irlandii. Współczynnik korelacji rang Spearmana między SPI a wydatkami publicznymi wynoszący 0,39 świadczy o niskiej korelacji między tymi kategoriami.
2. Zależność między poziomem SPI oraz wydatkami na cele socjalne wynosząca 0,63 można uznać za istotną, co wskazuje, że wydatki na cele socjalne przy-

czynią się wyraźnie do postępu społecznego i dobrobytu w krajach Unii Europejskiej.

3. Szczegółowa analiza wydatków społecznych prowadzona w przekroju pełniowych przez nie funkcji wskazuje na duże zróżnicowanie polityki społecznej w różnych krajach UE, a mianowicie:

- wydatki na zabezpieczenie społeczne, czyli ochrona gospodarstw domowych w przypadku różnego rodzaju zdarzeń, takich jak np. choroba, niepełnosprawność, bezrobocie, w państwach UE stanowiły przeciętnie 20,5% PKB, ale różnice między krajami były znaczne – od 24,6% PKB w Finlandii do zaledwie 11% PKB na Malcie. Korelacje między SPI i wydatkami na te cele kształtowały się na poziomie 0,53. Zależność tę można określić jako istotną,
- duże różnice w ponoszeniu wydatków na zdrowie – od 9,8% PKB w Czechach oraz 9,2% PKB w Danii i Francji do 5,3% w Irlandii oraz do 5,4% w Luksemburgu. Niskie były też wydatki na zdrowie w Rumunii, na Węgrzech, w Polsce i Bułgarii (5,5%–5,8% PKB). Współczynnik korelacji rang Spearmana między poziomem SPI i wydatkami na zdrowie wynosił 0,41, czyli korelacje można uznać za umiarkowaną,
- wydatki na edukację również były mocno zróżnicowane. Najwięcej na ten cel przeznaczono w Szwecji (6,7% PKB), Belgii (6,3%) i Danii (6%), a najmniej w Rumunii (3,2%) i Irlandii (3%). Korelacja między SPI i wydatkami na edukację kształtowała się na niskim poziomie (0,29),
- zróżnicowane są też wydatki publiczne na rekreację i kulturę – od 0,5% PKB w Irlandii, Francji i Polsce do 3% na Węgrzech. Korelacja między SPI i tymi wydatkami jest jednak niewielka (0,28).

Różnice między nierównościami wynikającymi z działań mechanizmu rynkowego mogą być niwelowane nie tylko poprzez system wydatków publicznych. Dużą rolę odgrywają też podatki, których efekt redystrybucyjny jest dwojaki. Dochody budżetowe uzyskiwane z podatków są przeznaczane m.in. na finansowanie różnego rodzaju świadczeń w naturze i transferów socjalnych. Równocześnie jednak konstrukcja systemu podatkowego poprzez wysokość stawek podatkowych, skalę progresji, systemu ulg i zwolnień podatkowych prowadzi do zmian między dochodem uzyskanym i rozporządzalnym.

Do analizy siły oddziaływania podatków na poziom postępu społecznego w krajach UE zostały wykorzystane następujące dane statystyczne (tabela 4):

- udział dochodów budżetowych w relacji do PKB (w %),
- udział podatków obciążających konsumpcję w dochodach podatkowych,
- poziom progresywności podatku dochodowego od osób fizycznych wyrażony poziomem górnej stawki PIT (w %),
- wysokość rocznych dochodów wolnych od podatku (w euro),
- udział szarej strefy w gospodarce mierzony jej wysokością w relacji do PKB (w %).

Tabela 4. Korelacje między wskaźnikami postępu społecznego a miarami dotyczącymi systemu podatkowego (2021 r.)

Kraje wg rankingu SPI	Udział podatków w PKB (w %)	Podatki konsumpcyjne do podatków ogółem (w %)	Górna stawka PIT (w %)	Kwota wolna od podatku (w euro)	Udział szarej strefy (w PKB)*
Dania	48,1	27,9	55,9	6200	18,0
Finlandia	43,0	32,0	51,3	17600	19,3
Szwecja	42,8	37,7	52,3	2023	18,5
Holandia	39,7	30,0	49,5	2103	13,0
Niemcy	41,1	25,2	47,5	8130	16,0
Austria	43,3	25,9	50,0	11000	9,4
Irlandia	21,1	28,7	40,0	1650	15,3
Luksemburg	38,5	22,9	45,8	11265	9,6
Belgia	43,6	24,9	53,1	8680	21,5
Estonia	33,5	38,9	20,0	1028	33,2
Francja	45,1	25,9	51,5	5963	14,8
Hiszpania	38,4	25,6	43,5	12450	19,9
Włochy	43,3	26,2	47,2	4800	25,6
Czechy	35,9	31,8	23,0	922	19,2
Portugalia	35,3	35,7	53,0	4140	24,0
Malta	30,5	33,8	35,0	1190	b.d.
Słowenia	38,2	33,6	50,0	6519	27,7
Litwa	32,2	36,8	32,0	4560	34,6
Cypr	36,0	34,3	35,0	19500	29,8
Łotwa	30,4	41,8	31,0	760	28,7
Grecja	39,4	36,9	54,0	5000	29,4
Chorwacja	35,6	52,1	35,4	3423	34,2
Słowacja	35,2	32,7	25,0	4414	18,3
Polska	36,8	36,6	32,0	1750	27,5
Węgry	33,9	40,8	15,0	0	26,2
Rumunia	26,5	39,1	10,0	653	34,2
Bułgaria	30,7	45,8	10,0	0	37,1
Średnia arytmetyczna	40,6	33,1	38,9	5228	23,3
Współczynnik korelacji	0,63	0,75	0,66	0,49	0,73

Źródło: obliczenia własne na podstawie (European Comission, 2022; IMF, [http](http://), 2021).

Udział dochodów budżetowych z podatków jest w krajach UE dosyć mocno zróżnicowany. W 2021 r zawierał się w przedziale od 21,1% (Irlandia) do 48,1% (Dania). Współczynnik korelacji między poziomem postępu społecznego i stop-

niem fiskalizacji gospodarki można określić jako znaczący, gdyż wynosił 0,63. Kraje Europy Zachodniej, odznaczające się wysokim SPI, od lat charakteryzują się dużym udziałem podatków w PKB. Kraje o niższych dochodach budżetowych z podatków (Rumunia, Bułgaria, Chorwacja, Polska, kraje nadbałtyckie) mają również niższy indeks postępu społecznego.

Wśród danych statystycznych wybranych do oceny redystrybucyjnej funkcji podatków uwagę zwraca wysoka korelacja (0,75) między poziomem SPI i udziałem podatków obciążających konsumpcję w podatkach ogółem. Różnice między krajami UE-27 są bardzo duże – od 22% (Luksemburg), ok. 25% (Belgia, Niemcy, Austria, Francja, Hiszpania) do 40,8% (Węgry) i 52,1% (Chorwacja). Tak duże odmienności w dochodach z podatków konsumpcyjnych wynikają z różnic w poziomie standardowej stawki VAT, zawierającej się w 2021 r. w przedziale od 17% (Luksemburg, Cypr) do 27% (Węgry), dużych różnic w wykorzystaniu stawek obniżonych i stawki 0, a także z różnorodnego stopnia wykorzystania podatków akcyzowych (European Commission, 2022). Rozpatrując wpływ podatków konsumpcyjnych na postęp społeczny i dobrobyt, należy pamiętać o ich degresywnym charakterze polegającym na tym, że w dużym stopniu obciążają one najbiedniejsze gospodarstwa domowe, w których skłonność do oszczędzania jest niska. Sprawia to, że większość, a niekiedy nawet całkowite dochody są obciążone podatkami konsumpcyjnymi. Szczególnie silny charakter degresywny mają podatki akcyzowe, ponieważ nakładane są na produkty powszechnie nabywane, które często mają niską cenową elastyczność popytu. A to oznacza, że wzrost ich cen w niewielkim stopniu przyczynia się do poważnego ograniczenia konsumpcji (energia elektryczna, benzyna, wyroby tytoniowe, alkohole).

W systemie podatkowym o realizacji funkcji redystrybucyjnej w dużym stopniu decyduje konstrukcja podatku PIT, a zwłaszcza liczba stawek, wysokość stawki najwyższej, kwota dochodu wolna od podatku, ulgi i zwolnienia podatkowe skłaniające podatników do podejmowania działań społecznie pożądanых. Zebrane informacje wskazują, że występuje wysoka korelacja (0,66) między poziomem SPI i górną stawką PIT. Wyraźnie uwidacznia się tutaj różnica między „starymi” a „nowymi” krajami UE. W UE-15 stawki górne zawierają się w przedziale od 55,9% (Dania) do 40,0% (Irlandia). W nowych krajach członkowskich sytuacja jest bardziej zróżnicowana. Progresja obowiązuje tylko w Słowenii (50%), Chorwacji (35,4%), na Malcie i Cyprze (35%) oraz w Polsce (32%). W pozostałych krajach wprowadzono podatek liniowy w granicach 10%–25%. W kilku krajach (Czechy, Litwa, Łotwa, Słowacja) można jednak zaobserwować powrót do lekkiej progresji, chociaż w okrojonej postaci, zazwyczaj poprzez wprowadzenie dodatkowej, niższej stawki PIT dla wybranych grup działalności (European Commission, 2022).

Związek między poziomem postępu społecznego i kwotą dochodów wolnych od podatku okazał się słabszy, gdyż współczynnik korelacji wynosił 0,49. Także w tym przypadku rozbieżności między dochodami wolnymi od podatku w krajach

UE są duże – od 19 500 euro (Cypr) i 17 600 euro (Finlandia) do zaledwie 653 euro (Rumunia), a w dwóch krajach (Węgry i Bułgaria) nie obowiązywała kwota dochodów wolna od podatku.

Analiza zjawiska szarej strefy w krajach UE wskazuje na występowanie znacznej zależności między wskaźnikami postępu społecznego i udziałem gospodarki nierejestrowanej, mierzonej jej udziałem w PKB. Korelacja między tymi zmiennymi jest wysoka – wynosi 0,73. Większa zbieżność między SPI a badanymi zmiennymi dotyczyła tylko związku między SPI i PKB per capita (0,87) oraz omawianego wcześniej udziału podatków konsumpcyjnych w dochodach podatkowych ogółem (0,75). Z szacunków dokonanych przez IMF (2021) wynika, że udział szarej strefy w krajach UE zawierał się w przedziale od 9,4% PKB w Austrii i 9,6% PKB w Luksemburgu do ponad 30% PKB (w pięciu krajach, w tym 37,1% w Bułgarii).

Wysoki udział szarej strefy w gospodarce nie sprzyja przyspieszaniu postępu społecznego z dwóch względów. Po pierwsze, rozległa szara strefa oznacza, że dochody budżetu państwa z podatków są mocno ograniczane. Do budżetu nie dopływają fundusze, które można by wykorzystać na wydatki o charakterze socjalnym, a także na zdrowie, edukację, ochronę środowiska, co przyczyniłoby się do poprawy dobrobytu. Z drugiej zaś strony – istnienie szarej strefy sprawia, że w gospodarce dokonuje się proces niekontrolowanego powiększania dochodów podmiotów funkcjonujących nielegalnie. Ich istnienie może zagrażać podmiotom działającym legalnie, prowadzić do szkodliwej konkurencji, a także nieakceptowanych społecznie dużych różnic majątkowo-dochodowych. Wysoki udział szarej sfery oznaczać może jednocześnie, że dochody mieszkańców są nieoszacowane i rzeczywisty poziom wydatków społeczeństwa jest wyższy niż wynika to z oficjalnych danych.

PRZYCZYNY NISKIEGO MIEJSCA POLSKI W RANKINGU POSTĘPU SPOŁECZNEGO

W rankingu postępu społecznego przygotowanym przez Social Progress Imperative (2023) Polska została nisko oceniona. Znalazła się dopiero na 24. miejscu wśród krajów UE-27. W tym czasie PKB per capita w wysokości 25 100 euro umiejscowił Polskę na 19. miejscu, podczas gdy Estonia z PKB per capita wynoszącym niewiele więcej (28 800 euro) znalazła się w pierwszej dziesiątce. Ponadto niektóre kraje o niższym niż w Polsce PKB per capita (Portugalia, Łotwa, Grecja, Chorwacja i Słowacja) uzyskały lepsze miejsca w rankingu SPI. Może to oznaczać, że możliwości wynikające ze wzrostu gospodarczego oraz powiększania się PKB nie zostały w Polsce w pełni wykorzystane do podnoszenia poziomu postępu społecznego. Do weryfikacji tej hipotezy zostaną wykorzystane dane statystyczne dotyczące nierówności dochodowych i majątkowych w Polsce oraz ocena redystrybucyjnej funkcji podatków i transferów wynikająca z badań empirycznych.

Poziom PKB per capita jest ważną determinantą postępu społecznego, o czym świadczy wysoki poziom korelacji między tymi wielkościami (0,87). Ważne jest jednak również to, jaki jest odsetek osób zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem społecznym oraz jak jest dzielony dochód między różne grupy społeczne. Dane dla Polski pokazują, że w ostatnich latach osiągnięto duże sukcesy w walce z biedą, a stopień zagrożenia ubóstwem w wysokości 16,8% zapewnił w 2021 r. szóstą lokatę wśród krajów UE-27 (średnia 21,7%). Niestety, w Polsce utrzymuje się jednak wysoki udział pracowników otrzymujących niskie wynagrodzenia – 18,8%, wobec 15,8% dla UE-27. Sytuacja taka nie jest korzystna dla uzyskania postępu społecznego i budowania integracji społecznej, zwłaszcza gdy dotyczy ludzi młodych (gdyż przesuwają czas zakładania rodziny, skłania do emigracji, nie motywuje do wysiłku, zabiegania o podnoszenie kwalifikacji zawodowych oraz pełnego angażowania się w pracę zawodową).

Do pokazania stopnia zróżnicowania dochodów w różnych przekrojach często stosuje się współczynnik Giniego przed opodatkowaniem i transferami oraz po nich. Bardzo słaby stopień korelacji między SPI i współczynnikiem Giniego przed redystrybucją (0,17) oraz niski (0,36) po opodatkowaniu i transferach oznacza jednak, że miarą tę należy traktować ostrożnie. O istotnej zależności między badanymi zmiennymi (0,51) można mówić dopiero przy badaniu związku między SPI i skalą dystrybucji. A właśnie w Polsce skala redystrybucji jest relatywnie niska (34%), zwłaszcza w porównaniu ze Szwecją (49%), Francją i Czechami (46%) oraz Finlandią (45%).

Ponadto, chociaż współczynnik Giniego jest popularny i powszechnie wykorzystywany, ma jednak pewną dodatkową słabość. Jest on obliczany na podstawie danych ankietowych. Z pola widzenia wypadają więc gospodarstwa domowe dysponujące najwyższymi dochodami, gdyż to właśnie one są najbardziej zainteresowane uchylaniem się od udzielania informacji. Bardziej wiarygodne są zatem informacje uzyskane z urzędów skarbowych, wykorzystywane przez zespół Thomasa Piketty'ego (Chancel, Piketty, Seaz, Zucman, 2022).

Tabela 5. Zróżnicowanie dochodów w wybranych krajach UE w 2021 r.

Grupy dochodowe	Polska		Szwecja		Francja		Niemcy	
	Euro (PPP)	%	Euro (PPP)	%	Euro (PPP)	%	Euro (PPP)	%
Ogół populacji	26600	100,0	45200	100,0	36300	100,0	39900	100,0
Dolne 50%	10400	19,5	21500	23,8	16500	22,7	15200	19,0
Środkowe 40%	28500	42,8	51400	45,4	40900	45,1	43900	43,9
Górne 10%	100400	37,8	139200	30,8	116900	32,2	148000	37,1
Górne 1%	395800	14,9	476900	10,5	357000	9,8	509800	12,8
Luka dochodowa	1 : 10		1 : 6		1 : 7		1 : 10	

Źródło: (Chancel, Piketty, Seaz, Zucman, 2022).

Na początku okresu transformacji poziom zróżnicowania dochodów w Polsce był relatywnie niski. W 1990 r. 1% najbogatszych zarabiał około 5% dochodu; 10% uzyskiwało około 22% całkowitego dochodu; a dalsze 50% około 31% dochodu (Bukowski, Szymczak, 2024, s. 5), od tego czasu następował znaczny wzrost nierówności. Jak wynika z danych zamieszczonych w tabeli 5, w 2021 r. 1% najzamożniejszych miał do swojej dyspozycji aż 14,9% dochodów, 10% zamożnych posiadało 37,8% dochodów, a dolne 50% uzyskiwało 19,5% dochodów ogółem. Okazuje się, że struktura dochodów ludności w Polsce była zbliżona do obserwowanej w Niemczech. Znacznie mniej zróżnicowane są dochody w Szwecji i Francji, co wyraźnie pokazuje luka dochodowa, czyli relacje dochodów górnego 10% najbogatszych do 50% dolnego przedziału dochodowego.

Znacznie szybciej postępuje jednak koncentracja majątku (tabela 6). Ilustruje to porównanie majątku jednego procenta najbogatszych. W 2021 r. w Polsce wynosił 30,3%, czyli nieco więcej niż w Niemczech i o około trzy punkty procentowe więcej niż w Szwecji i Francji. Należy tutaj dodać, że majątek ten w Europie Zachodniej gromadzono przez dziesięciolecia, a w Polsce wystarczyło na to zaledwie 30 lat. O postępującym zróżnicowaniu majątkowym w Polsce świadczy też fakt, że majątek przypadający na przeciętne gospodarstwo domowe ma wartość ujemną (700 euro), czyli wartość kredytów, jakimi są obciążone te gospodarstwa, przekracza wartość majątku posiadanego przez inne gospodarstwa wchodzące do tej grupy.

Tabela 6. Zróżnicowanie majątkowe w wybranych krajach UE w 2021 r.

Grupy majątkowe	Polska		Szwecja		Francja		Niemcy	
	Euro (PPP)	%	Euro (PPP)	%	Euro (PPP)	%	Euro (PPP)	%
Ogół populacji	49400	100,0	197100	100,0	228000	100,0	163500	100,0
Dolne 50%	-700	-0,7	23000	5,8	22300	4,9	10900	3,4
Środkowe 40%	48000	38,9	178400	36,2	203100	35,6	151700	37,1
Górne 10%	305300	61,8	1142800	58,0	1358800	59,5	973600	59,6
Górne 1%	1497300	30,3	5399400	27,3	6162900	27,0	4853200	29,7

Źródło: (Chancel, Piketty, Seaz, Zucman, 2022).

Przedstawione dane wskazują, że ważnym obszarem nierówności w Polsce jest także nadmierne skoncentrowanie bogactwa, czyli skupienie dochodów i majątku w rękach niedużego odsetka uprzywilejowanych grup zawodowych oraz właścicieli kapitału. Zdaniem Filipa Novokmeta i Pawła Bukowskiego (2020), ekspertów badających kształtowanie się nierówności w Polsce, to głównie liberalizacja rynku pracy i prywatyzacja błyskawicznie podniosły skalę nierówności i przybliżyły je do poziomu krajów z długą historią kapitalizmu.

Nierówności mogą szkodzić gospodarce i społeczeństwu, gdyż:

- skłonność do konsumpcji niższa niż wśród biednych i średniozamożnych prowadzi do obniżenia popytu globalnego, co w konsekwencji jest przyczyną niższej aktywności gospodarczej oraz zmniejszania rozmiarów zatrudnienia,
- duże oszczędności bogatych gospodarstw domowych (nadwyżka ponad bieżącą konsumpcję) nie przekłada się bezpośrednio na wzrost inwestycji w gospodarcę, bowiem hamulcem ich wzrostu jest niski popyt, nadprodukcja i trudności ze zbytem już wytworzonych produktów,
- koncentracja dochodów i kapitałów w nielicznych rękach prowadzi do powstania kapitalizmu patrymonialnego zagrażającego demokracji i wolności gospodarczej, a także prowadzi do spowolnienia postępu społecznego.

Postępujące w Polsce zróżnicowanie dochodów jest nie tylko skutkiem czynników egzogenicznych wobec gospodarki (globalizacja, postęp techniczny, finansjalizacja). Badania empiryczne prowadzone w Polsce wskazują, że zwiększaniu nierówności dochodowych wyraźnie sprzyjała też prowadzona od początku transformacji systemowej polityka gospodarcza i społeczna polegająca głównie na:

1. Osłabianiu roli związków zawodowych oraz umacnianiu pozycji przedsiębiorców m.in. poprzez uelastycznienie rynku pracy, zwiększenie stosowania niestandardowych form zatrudnienia i politykę niskich płac (Filipowicz, Nowosad, Tokarski, 2017; Kwiatkowski, Włodarczyk, 2017; Krajewski, 2022).
2. Polityce podatkowej sprzyjającej przedsiębiorcom i osobom o wysokich dochodach oraz obciążającej osoby o niskich dochodach (Kiełczewska, Sawulski, 2021; Wroński, 2021; Krajewska, Krajewski, Piłat, 2023), polegającej na:
  - relatywnie niskich obciążeniach podatkowych przedsiębiorców oraz osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą,
  - niskiej progresji podatku dochodowego od osób fizycznych i relatywnie niskiej kwocie dochodu wolnego od podatku,
  - degresywnym charakterze składek na ubezpieczenie społeczne i zdrowotne oraz nierównym traktowaniu pracowników etatowych i zatrudnionych w formach niestandardowych,
  - dużym obciążeniu gospodarstw domowych podatkami pośrednimi, które z natury mają charakter degresywny i w większym stopniu obciążają biedniejsze gospodarstwa domowe, charakteryzujące się wyższą skłonnością do konsumpcji,
  - utrzymaniu się relatywnie niskich podatków od nieruchomości nieuwzględniających rynkowej wartości majątku oraz niskich podatków kapitałowych.
3. Ograniczaniu poziomu świadczeń socjalnych finansowanych ze środków publicznych i przez przedsiębiorstwa, co znalazło wyraz w:
  - niskich i krótko wypłacanych zasiłkach dla bezrobotnych (Kubiak, Kwiatkowski, 2017),
  - niskich świadczeniach adresowanych do osób niepełnosprawnych i wykluczonych, a także rodzin, zwłaszcza wielodzietnych (przed wprowadzeniem progra-

mu 500+), ponadto nieprzychylny stosunek wielu Polaków do transferów (Sadura, Sierakowski, 2021),

- wzroście udziału gospodarstw domowych w finansowaniu wydatków na zdrowie, edukację i kulturę (Krajewska, Krajewski, Piłat, 2023),
  - poważnym ograniczeniu wydatków o charakterze socjalnym w dużych przedsiębiorstwach oraz niepodejmowaniu takiej działalności w małych i mikroprzedsiębiorstwach (Krajewska, Kaczorowski, 2007).
4. Tolerowaniu rozległej szarej strefy, która umożliwia przedsiębiorcom unikanie obciążeń podatkowych oraz nieprzestrzeganie kodeksu pracy, a stanowiącej konkurencję dla legalnie działających firm (Kielczewska, Sawulski, 2021; Fundowicz, Łapiński, Wyżnikiewicz, 2024).

Przytoczona wyżej lista mankamentów polityki gospodarczej i społecznej prowadzonej w Polsce wpłynęła istotnie na niższy niż w większości krajów UE poziom wskaźnika postępu społecznego.

PODSUMOWANIE

Przedstawione w artykule dane dotyczące korelacji między wskaźnikami SPI oraz poziomem PKB per capita, różnymi miarami zróżnicowania społecznego, wydatków publicznych na różne cele społeczne oraz redystrybucyjnej funkcji podatków, upoważniają do sformułowania poniższych wniosków.

Po pierwsze, poziom postępu społecznego jest mocno skorelowany z poziomem PKB per capita – współczynnik korelacji rang Spearmana wynosi 0,87, co świadczy o bardzo dużej zależności między tymi zmiennymi. Podobnie wyglądają wyniki wielu innych badań nad związkiem PKB z różnymi miarami ekonomicznymi i społecznymi (por. Jabłoński, 2012; Fehder i in., 2019; Kubiszewski i in., 2022).

Po drugie, na poziom osiąganego w danym kraju postępu społecznego w poważnym stopniu wpływa nie tylko poziom PKB per capita, ale także to, jak jest on dzielony między różne grupy społeczne oraz w jakim stopniu na niwelowanie nierówności generowanych przez grę sił rynkowych wpływa redystrybucja dokonywana poprzez wydatki publiczne oraz rozwiązania przyjęte w systemie podatkowym. Między poziomem SPI oraz analizowanymi w artykule zmiennymi dotyczącymi wymienionych kwestii występują korelacje, które można określić jako istotne, a w niektórych przypadkach jako wysokie. Okazuje się też, że między krajami „starej” i „nowej” UE występują duże różnice w wykorzystaniu różnych instrumentów polityki fiskalnej. W nowych krajach członkowskich UE wydatki na cele społeczne w relacji do PKB z reguły kształtują się na niższym poziomie, budżet państwa w większym stopniu zasilany

jest przez podatki konsumpcyjne (VAT i akcyza), które z natury mają charakter regresywny, a zasady opodatkowania dochodów ludności (progresja podatkowa, kwota dochodów wolna od podatku) w mniejszym stopniu uwzględniają zdolność płatniczą podatników.

Po trzecie, z przeprowadzonej analizy wynika, że korelację między poziomem dobrobytu społecznego a udziałem wydatków publicznych w PKB należy ocenić jako niską (0,39), chociaż wpływ wydatków na cele społeczne został oceniany znacznie wyżej (0,63). W literaturze (Frey i in., 2009; Kołodko, 2013; Shiller, 2016) podkreśla się zależność między wysokością wydatków publicznych a poziomem dobrobytu społeczeństwa. Rozbieżności między uzyskanymi wynikami a zawartymi w literaturze mogą wynikać z niskiej oceny skuteczności oddziaływania wydatków publicznych na postęp społeczny. Badania (Kutwa, 2021) wskazują, że Polska (a także Czechy, Łotwa i Węgry) znalazły się w gronie krajów o niskiej efektywności wykorzystania wydatków publicznych w oddziaływaniu na poprawę dobrobytu. Belgię, Niemcy, Finlandię, Austrię i Włochy zaliczono natomiast do krajów o wysokiej efektywności wykorzystania tych funduszy.

Ponadto wykazano, że rozwiązania przyjęte w systemie podatkowym w znacznie większym stopniu niż wydatki publiczne wpływają na poziom dobrobytu społecznego. Świadczy o tym wysoka korelacja między SPI a udziałem podatków konsumpcyjnych w PKB (0,75), progresją w podatkach dochodowych (0,66), udziałem podatków w PKB (0,63), a także mniejszą, chociaż istotną, zależność odnotowano, biorąc pod uwagę związek między SPI a kwotą dochodów wolną od podatków (0,49). Uzyskane wyniki potwierdzają, że redystrybucyjna funkcja podatków jest w krajach UE wykorzystywana. Są też zgodne z ocenami badaczy zajmujących się relacjami między polityką podatkową oraz dobrobytem i postępem społecznym (Oishi i in., 2011; Akay i in., 2012; Wojciechowska-Toruńska, 2014).

Niepokojącym zjawiskiem jest wysoka korelacja między udziałem szarej strefy w gospodarce i wskaźnikami postępu społecznego (0,75). Nowe kraje członkowskie UE, zwłaszcza te, w których udział szarej strefy w PKB kształtuje się na poziomie 30%, a nawet wyższym (37,1% w Bułgarii), mają mocno ograniczone możliwości uzyskania istotnej poprawy dobrostanu, wzrostu wydatków na cele społeczne oraz zmniejszenie różnic dochodowo-majątkowych. Negatywny wpływ szarej strefy na dobrobyt i postęp społeczny potwierdzają też inne badania.

Mimo spektakularnych sukcesów gospodarczych (wysokie tempo wzrostu PKB, poważny wzrost PKB per capita) Polska zajęła w rankingu SPI odległe 24. miejsce. Gorzej wśród krajów UE-27 wypadły tylko Węgry, Rumunia i Bułgaria. Przyczyn tego zjawiska należy upatrywać w polityce gospodarczej i społecznej prowadzonej od początku transformacji, której efektem jest rosnące zróżnicowanie dochodowo-majątkowe.

BIBLIOGRAFIA

- Akay, A., Bargain, O., Dolls, M., Neumann, D., Peichl, A., Siegloch, S. (2012). Happy Taxpayers? Income Taxation and Well-Being. *IZA Discussion Paper*, 6999, 1–35.
- Bukowski, P., Szymczak, J. (2024). Polskie nierówności w XXI wieku. *Raport UCL School of Slavonic & East European Studies*. London: University College London.
- Chancel, L., Piketty, T., Saez, T., Zucman, Z. (2022). *World Inequality Report*, World Inequality Lab, 1–236.
- European Commission. (2022). *Taxation Trends in European Union*. Luxemburg: Publications Office of the European Union.
- Fehder, D., Porter, M.E., Stern, S. (2019). Economic Institutions and Social Progress. *AEA Papers and Proceedings*, 109, 350–356. DOI: 10.1257/pandp.20191081.
- Fehder, D., Stern, S. (2013). The Social Progress Index Methodology. Pobrane z: <https://web.archive.org/web/2013043040120> (2025.02.01).
- Filipowicz, K., Nowosad, A., Tokarski, T. (2017). Wpływ stopnia uzdolnienia na pracę w krajach OECD. W: E. Kwiatkowski (red.), *Instytucje rynku pracy w krajach OECD. Istota, trendy i znaczenie ekonomiczne* (s. 203–232). Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Frey, B.S., Luechinger, S., Stutzer, A. (2009). The Life Satisfaction Approach to Valuing Public Goods: The Case of Terrorism. *Public Choice*, 138(3–4), 317–345. DOI: 10.5167/uzh-23410.
- Fundowicz, J., Łapiński, K., Wyżnikiewicz, B. (2024). *Szara strefa 2024*. Warszawa: Instytut Prognoz i Analiz Gospodarczych.
- Human Development Report. Pobrane z: <http://hdr.undp.org/en/statistics> (2025.02.01).
- IMF. (2021). Europe's Shadow Economies: Estimating Size and Outlining Policy Option The Global Informal Workforce, July. Pobrane z: elibrary.imf.org/https://doi.org/10.5167/uzh-23410 (2025.02.01).
- Jabłoński, Ł. (2012). Mierniki dobrobytu. Polska na tle wybranych krajów świata. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie*, 897, 103–120.
- Kielczewska, A., Sawulski, J. (2021). *Postawy Polaków wobec płacenia podatków i roli państwa w gospodarce*. Warszawa: Polski Instytut Ekonomiczny.
- Kołodko, G.W. (2013). *Dokąd zmierza świat. Ekonomia polityczna przyszłości*. Warszawa: Prószyński i S-ka.
- Krajewska, A., Kaczorowski, P. (2007). Gospodarowanie zasobami pracy w przedsiębiorstwach przemysłowych. W: A. Krajewska (red.), *Koszty i produktywność pracy w Polsce w kontekście integracji z Unią Europejską* (s. 95–126). Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Krajewska, A., Krajewski, P., Piłat, K. (2023). *Redystrybucja dochodów w świecie nierówności*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Krajewski, S. (2022). *Polska transformacja gospodarcza 1989–2022*. Warszawa: CeDeWu.
- Kubiak, P., Kwiatkowski, E. (2017). Zasiłki dla bezrobotnych i ich wpływ na rynek pracy. W: E. Kwiatkowski (red), *Instytucje rynku pracy w krajach OECD. Istota, trendy i znaczenie ekonomiczne* (s. 191–212). Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.

- Kubiszewski, I., Mulder, K., Jarvis, D., Costanza, R. (2022). Toward better measurement of sustainable development and wellbeing: A small number of SDG indicators reliably predict life satisfaction. *Sustainable Development*, 30(1), 139–148. DOI: 10.1002/sd.2234.
- Kutwa, K. (2021). *Ekonomia dobrobytu i szczęścia. Czy państwo opiekuńcze może być katalizatorem zrównoważonego dobrobytu i szczęścia*. Warszawa: Polski Instytut Ekonomiczny.
- Kwiatkowski, E., Włodarczyk, P. (2017). Rodzaje umów o pracę a elastyczność zatrudnienia w krajach OECD. W: E. Kwiatkowski (red.), *Instytucje rynku pracy w krajach OECD* (s. 119–140). Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Measuring a progressive society. (2016). „The Economist”, 29. June. Pobrane z: <https://www.economist.com/graphic-detail/2016/06/29/measuring-a-progressive-society> (2025.02.01).
- Nordhaus, W., Tobin, J. (1972). *Is Growth Obsolete? NBER, Fiftieth Anniversary Colloquium*. Columbia: Columbia University Press.
- Novokmet, F., Bukowski, P. (2020). Nierówności w Polsce na przestrzeni wieków. W: *Dobrobyt na pokolenia*, Concillium Almanach, Civitas. Pobrane z: <https://napokolenia.pl/> (2025.02.01).
- Oishi, S., Schimmade, V., Diener, E. (2011). Progressive taxation and subjective well-being of nation. *Psychological Science*, 23(1), 86–92. DOI: 10.1177/0956797611420882.
- Sadura, P., Sierakowski, S. (2021). *Koniec hegemoni 500 plus. Krytyka polityczna*. Warszawa: Friedrich Ebert Stiftung.
- Shiller, R.J. (2016). *Finanse a dobrobyt społeczny*. Warszawa: Wydawnictwo PTE.
- Social Progress Imperative. (2022). Global Index: Results, August 7. Pobrane z: <https://www.socialprogress.org> (2025.02.01).
- Social Progress Imperative (2023), Global Index: Results, April 18. Pobrane z: <https://www.socialprogress.org> (2025.02.01).
- Stiglitz, J.S. (2010). *Freefall. Jazda bez trzymanki*. Warszawa: Wydawnictwo PTE.
- Wojciechowska-Toruńska, I. (2014). Polityka podatkowa a indeks szczęścia. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie*, 8, 153–164.
- Wroński, M. (2021). Czy podatek majątkowy może uzdrowić finanse publiczne i zmniejszyć nierówności majątkowe w Polsce. *IBS Policy Paper*, 3, 1–14.